

Szómagyarázatok

[marom](#) * [dosszié](#) * [hírlével](#) * [hetven arc](#) * [komoly](#) * [könnyű](#) * [linkek](#) * [impresszum](#)

Komoly

TAPINTAT ÉS PONTOSSÁG

Szarka Judit
2011.04.30.

Nézői gondolatok Varga Zsuzsanna Szomszédok voltak című dokumentumfilmjéről

Az alapvetően harmincas éveiben járó, és a profi dokumentumfilmes rendezőn kívül szociológiai iskolázottságú szerzőgárda (Varga Zsuzsanna rendező, Kriza Bori szerkesztő-riporter, Hargittai László vágó és Wizner Balázs producer-zeneszerző) okos, arányos, a riportalányok és a nézők szabadságára és emberi méltóságára rendkívül alaposan tekintettel lévő, csendesesen megrázó

dokumentumfilmje sajátosan groteszk hatástörténeti összefüggésbe kerül a címadás révén, amely a rendszerváltás körüli plusz-mínusz tíz év nagysikerű, *Szomszédok* című teleregényét idézi fel. Az alkotók és a valószínűsíthető nézőközönség „törzsgárdája” életkoruk révén aligha kerülhetett el, hogy a gazdagréti lakótelep azon bizonyos háza lakóinak életét figyelemmel ne kísérelje, így nagy eséllyel azonnal kialakulhat az értelmezői hipotézis e film intencióját illetően: hétköznapi emberek hétköznapi történeteit láthatjuk, azaz hogyan próbálnak a mindennapok mindennapi szereplői, a maguk ütött-kopott és/de alapvetően jószándékú módján eltájközödni a magánemberi és a történelmi lét különféle konfliktushelyzeteiben. Az adott dokumentumfilmre konkrétizálva a kérdést: hogyan élnek és oldják meg, majd emlékeznek vissza (és/vagy: visszaemlékeznek-e?) saját önértelmezésükben is reflektáltan *kisemberek*, nevezetesen Kőszeg polgárai a hajdanában velük szorosabb-lazább kontaktusban élő, majd a zsidóüldözésben meggyilkolt *szomszédokra*?

A riportalányok személyes történetmeséléseik közben és által idézik fel a II. Világháború utolsó éveinek azon időszakát, amikor Kőszegen működött a halálgyár-nagyipar egyik „kisüzeme”. A film nagyszerűségét illetően a 65 perces játékidő alatt kiderül, és aztán a zárójelenet lokálpatrióta vacsorázása közben mintegy összefoglalásszerű nyomatékkal deklarálódik is, hogy a riportalányok megszólalásának legfőbb motivációja az egyes túlélők nyilatkozata révén a sajtóban is megjelenő azon feltételezés, hogy Kőszegen gázkamra működött volna. Ezt a kérdésfelvetést mint igaztalan vádat a megszólalók mindegyike csendesebb vagy hangosabb felháborodással egyetelműen elutasítja. És a néző a film megtekintése után, ha újra átgondolja magában a személyes megszólalások és a tárgyilagos narrátorhang által gépiratos jegyzőkönyvekből felolvasott hajdani tanúvallomások összefüggéseit, maga sem fogja megtudni, hogy működött-e vagy sem Nyugat-Magyarország egyik legnagyobb kivárosában gázkamra? Csakhogy a film egészének viszonylatában e kérdésfelvetés irrelevánssá válik. Ugyanis azt senki sem tagadja, sőt a visszaemlékezések mindegyike alátámasztja, hogy *a kőszegi lágerben naponta tucatjával haltak meg a foglyok*. Ezek után talán nem kegyeletsértő azt mondani, hogy teljesen lényegtelen szempont, hogy a meggyilkoltakat elgázosították-e vagy sem, a kérdés újra, mint annyi nagyszerű és bátor shoa-dokumentumfilmben (például Lanzmann

Shoájában) oda egyszerűsödik, és válik éppen ezáltal elképesztően bonyolulttá, hogy miképpen értelmezhető a nem üldözöttek számára az az eseménysorozat, amelynek keretében méterekkel mellettük ismerősöket és ismeretleneket tömegyilkolnak.

A *Szomszédok voltak*ban a szerzőgárda rendkívül puritán és éppen ezáltal lenyűgözően okos vizuális és narratív kompozíciót hoz létre. A riportert soha nem látjuk, elenyészően kevésszer halljuk az általa feltett kérdést is, amely mindig valami rendkívül egyszerű, tényszerű dologra vonatkozik (pl. hogyan hívták az itt lakó boltost, meddig lehetett belépni a gettó épületébe...). A néző tehát az egymás mellé komponált megszólalásokat sajátos novellafüzérként hallgathatja meg, az időnként otthonukban, gyakrabban a megfelelő helyszíneken sétáló riportalanyoktól. A film folyamán a legtöbb riportalany többször is megszólal, így egyfajta sajátosan laza időszerkezetű, de koherens történetszálak alakulnak ki: párhuzamos történetek Kőszegről, az 1940-es évek végéről. Például: egy idős úr végigkalauzol minket a főtér hajdani zsidó üzletei helyén, mesél a jószomszédságról, a zsidó és keresztény kőszegi polgárok békés együttéléséről, megmutatja nekünk a láger helyét, őszinte megrendüléssel beszél az ott történő *embertelen dolgokról*, és arról, hogy ha tudták volna konkrétan, hogy szomszédjuk van a foglyok között, akkor *bármilyen áron* kiszabadítják; egy idős högy elmeséli, hogy diáklányként rendszeresen bejárt a gettóba egy koros zsidó nővérpárhoz, hogy ételt és tiszta ruhát vigyen nekik, és tőlük búcsúajándékként egy nagyon értékes ékszert kapott; látunk egy kőszegi polgárt Nagymagyarország térképpel ékesített falú szobájában üldögélve arról beszélni, hogy Horthy mennyit tett a zsidók védelmében, és mindenért a németeket terheli a felelősség; hallunk hajdani leventét, aki parancsnokaitól rettegve őrszolgálatot teljesített a foglyok mellett, és a tőle busás jutalomért szöktetést kérő, szép, zsidó lánynak soha többé a közelébe sem mert menni; mesélnek nekünk több évtizedes férfibarátságáról, amelyben az egyik fél soha nem kérdezi, a barátai pedig soha nem hozzák szóba a lágerfogság idejét; elhangzik egy helybéli tömegsírföltáró tárgyilagosan keserű vallomása, mely szerint nem kap intézményes támogatást a kutatómunkája, valamint a helyi emlékpark megalkotójának helyszíni szemléje az eredeti tervek helyett megvalósult, szívszorítón szegényes emlékműről és környezetéről... A film végén pedig tanúi lehetünk egy öreg baráti társaság vacsorájának, amelynek keretében megbeszélik, hogy a *„Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország”* című (Bartók *Concertójának* egyik leghíresebb témáját szolgáltató) zsidó dal milyen szép, és tűrhetetlen, hogy tisztességes kőszegi polgárokat felelőssé tegyenek a vézskorszakért...

A nézőn pedig szép lassan szellemileg és fizikailag is elhatalmasodik valamiféle szédülő-süllyedő érzés: mintha az elhangzó, rendkívül tudatosan és koncentráltan elbeszélte történetek önmaguk, egymás és a jegyzőkönyvekben megfogalmazott fogoly-sajátélmények kontextusában valamiféle sajátosan rettenetes pszichoanalitikus szövegfolyammá állnának össze,

amely a *hárítás* rettegő-szorongó lélektani mozgását tenné transzparenssé. Az elbeszélésekből megtudjuk, hogy Kőszegen *nagyon rendes* zsidók éltek, hát persze, hogy keresztény kereskedő szinte nem is volt a városban, aki volt, az nyomába sem ért a *zsidó boltosok gazdagságának*, de *nagyon rendesek* voltak, gyalázat, hogy az elhurcolásuk után egyesek kifosztották az ingatlanukat, ilyen becstelenséget a riportalany soha el nem követne, meg olyat sem, amit *saját szemével látott*, hogy az egyik *lágerlakó a mellé fekvő holttest szájából kiverte az aranyfogat*, illetve a beszélő soha nem tette a bajtársával, a boltosnénik itt akarták leélni az egész életüket, *nagyon szomorú*, hogy öregkorukban elvették mindenüket, tehát a *gettóban is volt ékszerük, amit ajándékba adhattak, a lágerlakók is próbálták az őreiket megvesztegetni, hogy megszökhessenek, tehát szó sem lehetett róla, a nyilasok, a németek figyeltek ...*, és egyáltalán a kisemberek, a

köszegiek, a magyarok nem tehetnek semmiről, a németek a hibásak...

Vajon a beszélők, vajon mi, mindenkori kisemberek, hallják-e magukat, halljuk-e magunkat? Halljuk-e, amint minden történetünkből kiderül, hogy láttuk, tudtuk, mi történt, de a rettegéstől bénultan, passzívan szemléltük, amint szomszédainkból, embertársainkból nem hogy emberi méltóságuktól, hanem emberi létüktől megfosztott tárgyat majd hullát csináltak, és nem tettünk semmit, hogy megmentjük az életüket?/ És hogy az anoním bűnösség felelősségétől meneküljünk, tudva-tudatlanul-tudattalanul magunk elé tartjuk a két világháború közötti irredenta neveletésben gyökerező sztereotípiáinkat az idegen uralom alatt sínylődő magyar hazáról és a mindenből anyagi hasznot kovácsoló zsidóságról, valamint arról, hogy mi, szegény, kiszolgáltatott, tehetetlen, tisztességes magyar emberek mindig valamilyen vadállati idegen hatalom parancsait vagyunk kénytelenek teljesíteni, és ezért, miközben nagyon büszkék vagyunk személyes élettörténetünkre, elfelejtkezünk arról, hogy azt, akiről oly jószándékúan és hajdani segítőkészségünket bizonyítva beszélünk, valamiféle *individualitástól megfosztó, kollektív (ál)mítosz közegébe helyezük*. A többes szám első személyű megszólalás nem véletlen - jelen sorok írója többek között azért is tartja rendkívül színvonalas és jó dokumentumfilmnek a *Szomszédok voltak*at, mert az éppen halk szavú tárgyilagossága révén tudja rendkívüli erővel működtetni műfajából eredő *felhívó* karakterisztikumát. E csendes felszólítással szembesülve pedig (akárcsak a *Lanzmann* nagyszabású remekművével való sokkoló találkozáskor) átéltem azt az örvényszerű önismereti tapasztalatot, hogy magam is nyűszítve mentettem volna az életemet, miközben másokat gyilkolnak. Iszonyú átélni ezt az önmagunkkal való találkozást - és/de egy ilyen lélektani tapasztalat talán kiindulópontja lehet egy komplexebb, kifinomultabb ön- és társainkat védő lélektani-társadalmi érzékelési, értelmezői és védekező készség, képesség kialakításának, *vég nélküli megmunkálásának*. Ha a *Szomszédok voltak*hoz hasonló, a hatásvadászat ellenében, az egyéni és nemzeti kötelességként tudatosítandó *önismereti munkára* csendesen felhívó filmek nyomán elkezdene világosodni előttünk, *hogy egyikünk sem lehet semmikor és soha teljesen biztos abban, hogy kikezddhetetlen a személyiségének integritása*, akkor a különféle bűnbakképző, önfelmentő, ezáltal infantilizáló és öndestruktív vergődéseink helyett talán érzékenyebb figyelemmel lehetne munkálkodni a megoldhatatlan problémák egzisztenciális örvényeivel is szembesülni tudó felnőtt felelősségtudatunkon, amely *kialakulhatatlanná* teheti a megengedhetetlen határhelyzetek létrejöttét.

Szomszédok voltak
magyar dokumentumfilm, 65 perc, 2005
rendezte: Varga Zsuzsanna

Kapcsolódó anyagok

A film honlapja

A cikkel vagy az oldallal kapcsolatos megjegyzéseket és ötleteket az info[kukac]pilpul.net címre várunk. Nagyon.